

6. Маслова Н. Ноосферное образование: Научные основы. Концепция. Методология, технология / Н. Маслова. – М., 2002. – 338 с.
7. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения / А.К.Маркова. – М. : Знание, 1974. – 239 с.
8. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. 5 – 12 класи. / Г.Шелехова, В.Тихоша, А.Корольчук, В.Новосьолова, Я.Остаф / За ред. Л.Скуратівського. – К. : Перун, 2005. – 29 с.
9. Свойство правописания как основа методики его преподавания / М.С. Рождественский. – М., 1960. – 133 с.
10. Психологія усного мовлення учнів 4 – 8 класів / І.Є.Синиця. – К., 1974. – 283 с.
11. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения / К.Д. Ушинский. – М., 1969. – 558 с.
12. Хуторский А. Современная дидактика / А. Хуторский. – Санкт-Петербург – Москва. – Харьков. – Минск, 2001. – 568 с.

Окуневич Т.Г.

ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МОРФОЛОГИИ

Статья посвящена актуальным вопросам развития речи учащихся, в основе которой лежат психологические закономерности речевой деятельности, направленные на раскрытие внутренних ресурсов личности ученика, выявление уже заложенных в нем потенциальных возможностей, обеспечение приоритетного развития ребенка.

Ключевые слова: психологические особенности, коммуникативные умения, личность ученика, речевая деятельность, речевая компетенция, язык, речь, психическое развитие подростков.

Okunevich T.G.

PSYCHOLOGICAL DIDACTIC GROUNDS OF FORMATION OF SPEECH COMPETENCE OF PUPILS AT THE LESSONS OF MORPHOLOGY

The article is dedicated to actual issues of pupils' speech in the basis of which are psychological regularities of speech activity aimed at discovering inner resources of personality of a pupil and his existing potential possibilities, supplying development of a child as priority.

Key words: psychological peculiarities, communicative skills, personality of a pupil, speech activity, speech competence, language, speech, psychic development of teenagers.

УДК 371.315.6: 373.31

Федоренко Ю.П.

СУТНІСТЬ ЧИТАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано сутність читацької діяльності, котра є базовою під час навчання молодших школярів, а саме: визначено поняття "читання", описано з точки зору мовленнєвої діяльності структурні рівні; предметний зміст; структурні компоненти цього феномена; схарактеризовано читацький інтерес, його загальні риси, наявність інтересу у школярів у практиці навчання.

Ключові слова: читання, технічна і смислова сторона читання, читацькі інтереси, молодший школяр.

На сучасному етапі інтенсифікації та вдосконалення навчально-виховного процесу пріоритетним є інтерес до навчання читання. Це пояснюється його значимістю, оскільки художня література збагачує духовний світ людини, є могутнім засобом розвитку, зумовлює успішність всього навчального процесу учнів у школі, формує самостійного читача. Любов

до літератури зароджується в початковій школі на уроках читання, які вирішують цілий комплекс завдань: формувати в учнів соціальні, морально-етичні цінності, повноцінну навичку читання, вміння сприймати, розуміти, аналізувати й інтерпретувати тексти різних видів, прийоми самостійної роботи з дитячими книжками; здійснювати пошук, добір інформації; ознайомлювати учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів; розвивати творчу літературну діяльність школярів.

Незважаючи на те, що значення цього предмета в загальній системі шкільної освіти ніколи не заперечувалося, доводиться визнати, що інтерес до предмета з боку учнів знизився. Це явище пояснюється збільшенням інформації різними видами сучасних технологій, зокрема, телебаченням і комп'ютеризацією; недостатньою увагою до читацьких інтересів учнів. Отже, сьогодні особливо гостро постала проблема зацікавленості дітей читанням, розвитку читацьких інтересів та виховання культури читання.

Широке коло проблем, пов'язаних зі специфікою читання, їх багатогранність і актуальність підтверджуються великою кількістю досліджень у різних галузях науки. Так, дидактичні аспекти висвітлюються в працях М.Вашуленка, Н.Бондаренко, В.Горецького, Г.Граник, І.Гудзик, Н.Іпполітової, А.Коваль, В.Кузьменко-Наумової, О.Савченко, Н.Светловської, С.Фоломкиної, Г.Шелехової та інших. Серед основних питань, які розглядаються в дослідженнях, є характеристика видів читання, функцій, прийомів і завдань, спрямованих на розвиток умінь і навичок. У психологічних та психолінгвістичних роботах А.Брудного, Л.Виготського, Л.Доблаєва, І.Зимньої, З.Кличнікової, О.Корнієнко, А.Лурії, О.Нікіфорової, Н.Молдавської ставляться питання сприймання та розуміння тексту.

Незважаючи на широкий спектр проблем, яких торкаються провідні спеціалісти, все більш чітко виявляється необхідність узагальнити читацьку діяльність в початковій школі.

Мета статті – сконцентрувати увагу на визначенні сутності процесу читання.

Відомо, що читання – настільки складний процес, що суть його неможливо визначити однозначно. Існує безліч різновидів діяльності, які є складовими аспектами читання. Наприклад, читання невідомого твору пов'язано з перечитуванням добре відомого "для себе" тексту, читанням тексту вголос "для когось", переглядом тексту з метою пошуку певної інформації, читанням для виконання навчального завдання й т. ін.

Складність і багатоаспектність читання призвели до різноманітного тлумачення цього феномена. В енциклопедичному словнику читання розглядається "як активна взаємодія між комунікатором (творцем тексту) і реципієнтом (читачем). У цьому плані читання вважається завершеним комунікативним актом, при якому відбувається передача знань з надрукованої літератури особистості, вплив цього повідомлення на її поведінку" [8, с. 581]. Читання – пізнавально-комунікативна діяльність, пов'язана із задоволенням інформаційних потреб, придбанням і розширенням знань, які впливають на поведінку людини [10, с. 139].

Останнім часом у шкільній практиці читання трактується дослідниками як "правильне озвучування друкованого тексту в певній графічній системі; вміння усвідомлювати прочитане" [11, с. 4]. О.Кузьменко-Наумова характеризує читання як складний процес навчання з отримання інформації, який передбачає узагальнення і абстракцію [3, с. 6]. Під читанням ми будемо розуміти процес отримання і розуміння текстової інформації на основі її сприйняття та осмислення.

Аналіз спеціальної літератури вказує на те, що читання досліджується вченими у контексті мовленнєвої діяльності (Б.Беляєвим, І.Зимньою, З.Кличніковою, О.Леонтьєвим).

В якості основних характеристик читання як рецептивного виду мовленнєвої діяльності дослідники виділяють його структуру, предметний зміст.

Спираючись на теорію І.Зимньої [1], виділяємо три рівні структури цього процесу: мотиваційно-спонукальний, орієнтовно-дослідницький; виконавчий.

Мотиваційно-спонукальний рівень – це складна взаємодія потреб. Мотив являє собою спонукальну причину до будь-якої дії. В якості внутрішнього мотиву в рецепції виступає пізнавально-комунікативна потреба, котра виражається в смисловому, предметному змісті цієї діяльності. Відомий дослідник О.Леонтьєв пише: "...передумовою будь-якої діяльності є

та або інша потреба, котра сама по собі не може визначити конкретну спрямованість діяльності та отримує свою визначеність тільки в предметі діяльності" [4, с. 38]. У зв'язку з цим перед учителем ставляться завдання, спрямовані на створення, підтримку та підвищення внутрішньої мотивації навчання читання.

Важливо відзначити, що навчальна мотивація, зокрема потреба прочитати текст, може бути як природною (інтерес до змісту, можливість переконатися у своїх успіхах), так і штучною, яка створюється різними завданнями. У цьому випадку вчитель сам визначає, що, коли, з якою метою і як читати. При цьому необхідно підкреслити, що читання може здійснюватися з різною метою (прочитати виразно чи правильно; зрозуміти основну думку; отримати загальне або повне уявлення про зміст тексту; відшукати головну інформацію та ін.).

Специфічними в читацькій діяльності молодших школярів є пізнавальні мотиви, пов'язані з тим, що учні не задовольняються власним досвідом в пізнанні навколишнього світу, і читання книг стає джерелом розширення знань.

Другим рівнем читання є орієнтовно-дослідницький, котрий характеризується висуненням смислових і вербальних гіпотез, які передбачають сам акт сприйняття тексту, розпізнання різних акустичних ознак (наголос, інтонація), з'ясування змісту і його перекладом на внутрішнє мовлення.

Третій рівень – виконавчий – являє собою розуміння прочитаного і відповідну дію на нього.

Отже, знання внутрішньої структури читання дозволяє більш чітко керувати процесом його формування, усвідомлено аналізувати помилки у мовленнєвій діяльності.

Іншою характеристикою читання є його предметний (психологічний) зміст, який включає такі компоненти, як предмет, засоби, способи, продукт, результат. Предмет в теорії діяльності О.Леонтьєв розглядає в якості основного елемента змісту діяльності [4].

У дослідженні враховуємо концепцію І.Зимньої, в якій підкреслюється, що предметом мовленнєвої діяльності, зокрема читання, є думка як форма відображення відносин предметів і явищ реальної дійсності [1, с. 78].

Таким чином, предметом читання є чужа думка, яку необхідно розкодувати, тобто дізнатися.

Якщо предметом читання як виду мовленнєвої діяльності є думка, то мова або мовна система є засобом існування, формування і вираження цієї думки. В рецепції на основі мови здійснюється правильне і виразне озвучування тексту.

Спосіб формування і формулювання думки є мовлення. Відомо, що існують три способи спілкування: внутрішній, зовнішній усний і зовнішній письмовий. Саме внутрішній спосіб формування і формулювання думки "включається" в читання у вигляді внутрішньої промови.

Дослідники відзначають, що внутрішнє промовляння – це "мова для себе". Сприймаючи, читач перетворює звукові образи в артикуляційні. Успішність читання багато в чому залежить від того, наскільки правильною буде ця "внутрішня імітація". Правильне "озвучування" слів і речень про себе можливо лише при наявності у реципієнта чітких норм вимови у зовнішньому мовленні.

Основним елементом предметного змісту будь-якої діяльності є її продукт. В якості продукту читання виступає висновок, до якого приходять читач у процесі рецепції. Він може бути усвідомлюваним і неусвідомлюваним.

Останнім і важливим елементом предметного змісту виступає результат. У рецептивних видах мовленнєвої діяльності результатом є розуміння змісту тексту.

Таким чином, основними особливостями читання є предмет, що характеризується розкодуванням чужої думки, і результат дії – озвучування і промовляння (внутрішнє мовлення), висновок і розуміння тексту.

Відомо, що в структуру читання входить технічна сторона, яка працює в своєрідному автономному режимі, і смислова сторона, котра проявляє себе як складне вміння, пов'язане з

переробкою і засвоєнням змісту тексту. Ці дві сторони і є сукупністю таких компонентів, як правильність, швидкість (темп), свідомість та виразність.

Нагадаємо, що правильність – це читання, яке вимагає: чіткої вимови слів (без викривлення, повторів, пропусків, перестановки, дотримання правил літературної вимови, правильної постановки наголосу в словах); швидкість – це такий темп читання, який обумовлює свідоме сприйняття прочитаного тексту; виразність – це здатність засобами усного мовлення передати слухачеві ідею тексту і своє відношення до нього; свідомість – це осмислення і розуміння тексту.

Як правило, технічна і смислова сторони починають формуватися з умінь. Так, уміння техніки читання за допомогою вправ формуються в навик; уміння зрозуміти смислову сторону – це складне вміння, яке не має меж для вдосконалення і поглиблення.

Оволодіння вміннями цих сторін є взаємозв'язаним процесом, оскільки розвиток техніки читання полегшує розуміння прочитаного, і навпаки, для того щоб зрозуміти текст, необхідно володіти технікою. Зазначимо, що наприкінці навчання в початковій школі техніка читання вдосконалюється до автоматизму; зусилля читача спрямовані на розуміння тексту (воно виступає засобом контролю).

Спостереження свідчать, що формування технічної і смислової сторони читання – це шлях до розвитку читацьких інтересів. З цього приводу А.Копчук зазначає, що "від того, як прочитає дитина твір, як розкриє його зміст залежить інтерес до твору, а згодом і до читання" [2, с. 21].

Зазвичай читацьку діяльність співвідносять з інтересами до друкованих видань. В педагогічній науці існує багато визначень поняття "читацькі інтереси". Наведемо деякі з них.

Так, А.Копчук наголошує, що читацькі інтереси – це вибірково-позитивне ставлення читача до читання книги, що набуває емоційної привабливості у відповідності до його потреб і особливостей. Іншими словами, читацький інтерес – це виділення з певного кола друкованих видань книжки, якій читач надає перевагу [2]. На думку О.Савченко, читацький інтерес – "наявність у читача стійкого інтересу до книжок" [5, с. 205]. Б.Умнов зазначає, що основною ознакою читацького інтересу є позитивне емоційне ставлення до неї [9]. А.Петровський переконує, що "інтерес – емоційний вияв пізнавальних потреб особистості" [6, с. 101]. В інших дослідженнях (С.Рубінштейн) цей феномен розглядається як пізнавальна діяльність людини.

При всьому різноманітті визначень виділяються такі загальні риси інтересу, як вибірковість, пізнавальна спрямованість, емоційна забарвленість, зацікавленість, допитливість.

Першою рисою інтересу є вибірковість, котра диференціюється видами переваги тієї чи іншої книги, жанру, художнього чи наукового тексту. Другою рисою стає пізнавальна спрямованість, яка характеризується свідомим прагненням учнів до пізнання навколишнього світу, опанування теоретичних засад науки і застосування їх на практиці. Третя риса інтересу є його зв'язок з емоційністю людини, на основі якої можна судити про позитивне і негативне ставлення до об'єкта інтересу. Четверта риса – зацікавленість – спрямована на задоволення потреб. П'яту рису представляє допитливість – прагнення розширити свої знання, дістати відповіді на запитання.

Провідними спеціалістами встановлено (Б.Друзь, В.Трунова, Г.Щукіна та ін.), що учням притаманні не один, а безліч інтересів в області читання. В сукупності вони бувають широкими або вузькими, серед них також розрізняють глибокі (стійкі, сильні, активні) і поверхневі (слабкі, пасивні) інтереси. Науково обґрунтованої класифікації читацьких інтересів за змістом ще немає. В першу чергу виділяють дві групи: інтереси до художньої літератури і всі інші читацькі інтереси.

Про наявність читацького інтересу у школярів судять за характером протікання процесу діяльності: із задоволенням виконують завдання, уважні, захоплені своєю діяльністю, прагнуть брати участь у діяльності, активно оперують знаннями і вміннями, бажають поділитися з іншими інформацією, що особливо важливо на уроках читання.

Інтерес виявляється за емоційними проявами учнів: мовні реакції, пов'язані з тим несподівано новим, що вразило увагу; напружена тиша, що свідчить про пошук та інтенсивну роботу.

Таким чином, зміст навчання читання вимагає володіння знаннями про сутність читацької діяльності в початковій школі, а саме: визначення поняття "читання", характеристики цього виду мовленнєвої діяльності (рівнів, предметного змісту), структурних компонентів (технічної і смислової сторони) та читацьких інтересів. Все це є досить важливим для навчання молодших школярів, оскільки більшість відсотків інформації, яку вони отримують на різних предметах, пов'язана з процесом читання.

Перспективними залишаються питання педагогічних умов навчання читання молодших школярів, перспективність формувань умінь та навичок читання між початковою та середньою ланками освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зимняя И. А. Лингвopsихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – М. : МПСИ, 2001. – 432 с.
2. Копчук А. М. Виховання читацьких інтересів учнів / А. М. Копчук – К. : Т-во "Знання" УРСР, 1985 – 48 с.
3. Кузьменко-Наумова О. Д. Смысловое восприятие знаковой информации в процессе чтения / О. Д. Кузьменко-Наумова. – Куйбышев : КГПИ, 1980. – 79 с.
4. Леонтьев А. А. Язык, речь и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / А. А. Леонтьев. – М : МПСИ, 2001. – 447 с.
5. Навчання і виховання учнів 3 класу : [методичний посібник для вчителів / упор.: О. Я. Савченко]. – К. : Видавництво "Початкова школа", 2004. – 512 с.
6. Петровський А. В. Проблема развития личности с позиции социальной психологии / А. В. Петровский // Вопросы психологии – 1984. – № 4. – С. 41-48.
7. Сахаров В. Ф. Работа с читателями / В. Ф. Сахаров. – М. : Книга, 1981. – 296 с.
8. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / [уклад. В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін. ; під заг. ред. В. І. Воловича]. – К. : Укр. центр духовн. культури, 1998. – 736 с.
9. Умнов Б. П. Проблема читательского интереса в социально-психологической теории / Б. П. Умнов // Журналист, пресса, читатель. – М. : Изд. ЛГУ, 1969. – С. 82 – 95
10. Чуланова Г. В. Чтение как творческий процесс [Электронный ресурс] / Г. Чуланова // Горизонты образования. – 2011. – № 3 (33). – С. 138 – 142. – Режим доступа : nbuv.gov.ua
11. Шелехова Г. Формування вмінь читати на уроках української мови / Г. Шелехова // Українська мова і література в школі. – 1990. – № 4. – С. 4–8.

Федоренко Ю.П.

СУЩНОСТЬ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье проанализирована сущность читательской деятельности, которая является базовой в обучении младших школьников, а именно: уточнено понятие "чтение", описаны с точки зрения речевой деятельности структурные уровни; предметное содержание; структурные компоненты этого феномена; обоснован читательский интерес, его общие черты, наличие интереса у школьников в практике обучения.

Ключевые слова: чтение, техническая и смысловая сторона чтения, читательские интересы, младший школьник.

Fedorenko Yu. P.

THE ESSENCE OF READING ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL

The essence of reading activity, which is the basic in primary school children teaching are analyzed in the article. The definitions of "reading" is described in terms, the structural levels from the speech activity theory, the subject content; structural components of this phenomenon are described the reader interest is characterized, its general characteristics, the types of reader's interests, the pupils' interest in learning practice are based.

Key words: reading, technical and semantic side of reading, reading interests, primary school pupil.

УДК 376.36: 372.462

Федорова О.В.

***ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ
ПРИЙМЕНИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ***

Статтю присвячено проблемі формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) засобами прийменникових конструкцій. Проблема формування комунікативно-мовленнєвих умінь є однією з провідних у наукових дослідженнях психологів і дидактів, але разом з тим, залишається недостатньо дослідженими питання правильного й доцільного вживання прийменникових конструкцій учнями із ТПМ. А саме прийменникові конструкції впливають на зміст і хід спілкування, є важливими в активному аспекті.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєві уміння, мовленнєвий розвиток, тяжкі порушення мовлення.

Останнім часом на всіх рівнях – лінгвістичному, психологічному, педагогічному розглядається питання комунікативно-діяльнісного підходу до змісту й процесу навчання рідної мови в початковій школі, зокрема можливість засвоєння молодшими школярами різних аспектів мови як засобу спілкування (Л.Варзацька, М.Вашуленко, А.Маркова, М.Пентилюк та інш.), передбачається усвідомлення ролі мови та її функцій щодо реалізації в мовленні кожної людини.

Розвиток й удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів неможливий без осмислення та узагальнення нагромадженого в цій галузі досвіду.

Як переконливо свідчить практика, формування комунікативно-мовленнєвих умінь є однією з основних проблем сучасної методики навчання рідної мови. Навіть учні з нормальним мовленнєвим розвитком, які добре засвоїли основи науки про мову, відчувають певні труднощі в мовленнєвому спілкуванні. Невідповідність між теорією і практикою живого спілкування особливо відчувається тоді, коли набуті мовні знання необхідно застосувати для правильного вживання слова, словосполучення в усному чи писемному мовленні, для побудови речень і зв'язних висловлювань з певною комунікативною метою. Відсутність належної кореляції між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями відбивається на таких характеристиках мовлення, як точність, аргументованість, доцільність, послідовність, доказовість, дієвість тощо. З огляду на зазначене необхідно посилити практичну сторону навчального процесу вчити школярів орієнтуватись у конкретних мовленнєвих ситуаціях, добирати відповідно до ситуації зміст і мовні засоби, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах мовлення і спілкування.

Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання рідної мови актуалізує необхідність удосконалення змісту навчального предмета "Українська мова" і методики, яка б забезпечувала ефективність навчального процесу. Такий підхід вимагає оновлення змісту, а також форм, методів і прийомів навчання, спрямованих на формування й удосконалення в учнів комунікативно-мовленнєвих умінь. Саме тому актуальним і перспективним стає комунікативний аспект навчання рідної мови, зокрема у спеціальній школі для дітей із тяжкими порушеннями мовлення.